

6. Польський фільм «Волинь». URL: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/10/161008_wolyn – Назва з екрану.
7. Стрільчук Л., Нінічук А. Питання історичної пам'яті у сучасних українсько-польських взаєминах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці: Чернівецький університет, 2017. № 1. С. 63–68.
8. Стрільчук Л. В., Стрільчук В. В. Інституційні складові українсько-польського гуманітарного співробітництва. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 258 с.
9. Стрільчук Л. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українсько-польських відносинах. *Україна-Польща: історичне сусідство. Матеріали міжнародної наукової конференції 19–20 травня 2017 р.* / Ред. кол.: Ю. А. Зінько, О. А. Мельничук та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 373–378.
10. У Польщі група неонацистів атакувала гуртожиток із українцями. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-polschi-grupa-neonacistiv-atakuvala-gurtozhitok-iz-ukrayincyami-582779.html> – Назва з екрану.
11. У Польщі побили студентів з України. URL: <http://ua.korrespondent.net/world/3805255-u-polschi-pobyly-studentiv-z-ukrainy> – Назва з екрану.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖВОЄННОЇ ПРАЗЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ (1918–1939 РР.)

Зубко Ольга

The report provides material on understanding the historical memory of the Ukrainian interwar Prague emigration. The emigrant understanding of historical memory was based on the answers to two questions: «What exactly was to be remembered?» and «What could not be forgotten?». And if the answer to the second question was entirely concrete, then the answer to the first one was not so unambiguous.

Key words: *Ukrainian inter-war Prague emigration, historical memory, Czechoslovakia, 1918–1939.*

Програш національно-визвольних змагань 1917–1920-х рр. змусив вийти за кордон значну частину українців широкого соціального та політичного спектру, неоднакового рівня освіченості та професійної зайнятості. Це і уряди УНР–ЗУНР. Це і військові – як суто українські, так і мобілізовані до армій Денікіна та Врангеля. Це і військовополонені Першої світової війни. Емігрантами, внаслідок програшу, ставали й цивільні біженці, які втікали від воєнного лихоліття й більшовицького терору. До когорти емігрантів тих часів долучалися також і галицькі

трудові емігранти. Спершу значним місцем скупчення посіпак стала Австрія та її столиця – місто Відень. Проте, вже з початком 1920-х увагу українських вихідців привернула Чехословаччина, уряд котрої розпочав «Руську допомогову акцію». Зрозуміло, що впорядкування життя та побуту українських вихідців на празькому ґрунті в 1920–1930-х рр. постійно змушувало вихідців аналізувати свій програш та причини своїх поневірянь, а отже, піднімало на поверхню буття риторичні питання «Що саме потрібно пам'ятати?» та «Чого не можна було забувати?».

Як відомо, історична пам'ять – це сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і навіть ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле. Ключовою її (історичної пам'яті) функцією є передача досвіду та знань про минуле як основи самоідентифікації. Тому, цілком розуміючи, що історична пам'ять є чинником, який визначає характер колективних уявлень про минуле, оцінку нинішніх подій та стратегії майбутнього, українська празька еміграція звернула свою увагу (підкреслимо, в обмежених умовах) здебільшого на спогади, (як усні перекази, так і письмові свідчення), а ще взялася до розбудови вищих навчальних закладів, архівів, музеїв, бібліотек. Цікаво, що перевага саме цих практичних форм втілення історичної пам'яті в середовищі празької еміграційної спільноти зумовило їх специфічність: емоційну особистісну забарвленість та певну деформованість. Чому?

З одного боку, пам'ять, свідомість та історія взаємозумовлені і взаємозалежні, тому пам'ять за своєю суттю емоційна, особистісно забарвлена. Ось що, наприклад, згадувала Надія Суровцева*, ще у Відні наприкінці 1918 р., перебуваючи у складі українських делегатів, прямуючих до Франції для підписання Версальського мирного договору: *«...Я знала Відень раніш. І мені він ввижився дуже збіднілим. Але киянам після двох баламутних років війни він видався дуже гарним і чистим, хоч чистим він, власне, вже не був. Заїхали через Дунай до Пратеру.... Крутилися каруселі, їхав дитячий поїзд із драконом замість паровоза, їхав тунелем, а обабіч стояли казкові персонажі: то сиділа біля згаслого вогнища Попелюшка, а біля її ніг дзьобали голуби з миски чечевицю; то спала Царівна в шклянній труні, а семеро карликів, схилившись на коліна, оплакували її смерть; то з'являлась Червона Шапочка з Вовком, зуби в нього ближчали, а круглі шклянні очі дивилися просто на потяг, що повільно посувався межі тими дивами. В потязі були переважно діти, але і ми не з меншим зацікавленням дивилися навкруги. Ми летіли стрімголов з американських гір, де завмирало серце, і брали квитки відразу на два рейси, щоб збільшити насолоду. Сідали в коло серед підлоги, намагаючись втриматися, коли воно починало дедалі швидше обертатися. Велетенське колесо – Різерланд – не працювало, так що нам не пощастило оглянути Відень з височини. Чимало було усяких розваг в Пратері, тепер таких звичайних усюди. Дзеркала, що спотворювали*

обличчя, різні знаряддя до випробувань сили. Був іще лабіринт, зайшовши до якого, було дуже трудно вибратися назад. Чи не пророча алегорія була послана нам тоді долею!!!?????» (Виділене – О. З.) [10, 92–93].

З іншого боку, пам'ять здатна до перекручувань, виправдань, і саме це зумовлює можливість її деформацій, в першу чергу політичних, оскільки українська празька еміграція була еміграцією переважно політичною. Тому історична пам'ять за таких умов виступала одночасно і об'єктом, і засобом впливу. В якості засобу впливу вона проявлялась як культурно-інформаційний ресурс або інструмент трансформації політичних цінностей, ідеологічних установок та поведінки: *«Але як же і через що С. Петлюра, цей захисник Росії, став Генеральним Секретарем військових справ і «Головним Отаманом» революційного уряду України? – писав Володимир Винниченко. – Симон Петлюра дістав цей пост через нашу тодішню національну бідність. Українська нація була на той час (1917 р.) до такої міри знищена руським імперіалізмом, її інтелігенція була до такої міри з одного боку русифікована, а з другого задушена царською жандармерією, що в перший момент Центральна Рада не могла сформувати уряду просто через брак відповідних людей і то... смішно сказати, через брак дорослих осіб...»* [2, 24–25].

В якості об'єкта впливу історична пам'ять була чинником розвитку політичної свідомості та культури, становленням національної ідентичності: *«...За кордоном оце саме починалося: наші – не наші, бо зібралися представники різних стадій, так би мовити, державного існування України. Вони ставилися вороже одне до одного, але об'єднувала їх спільна неможливість повороту на Вкраїну, де «тимчасово» були большевики. Проте, грошові фонди, джерела теж завдавали чимало клопоту головам усіх представництв, що навіть за тих часів, коли ті джерела були досить невичерпними...»* [5, 97].

Деформованість української празької еміграційної пам'яті яскраво виявила себе й, власне, в розтлумаченні самого поняття «національно-визвольні змагання», причин їх початку та причин їх програшу: *«Прага цілком несподівано стала осередком української еміграції, що розсілася після 1920 року по всьому світу. Сталося це між иншим завдяки Микиті Шаповалу, людині, яка всі свої сили присвятила на найкращу організацію еміграційного життя, на використання тих інтелігентних сил, що могли задармо згинуть на чужині, без жодної користі на Україні. Ця людина розуміла, що перебування в Європі українців, і старших, і молодших, яке б воно не було злочасне, мусить бути використане для піднесення української науки, української культури. І творча думка Микити Шаповала намітила шлях до цього. Розходилося про те, щоб знайти гроші, необхідні для влаштування вищої школи, з яких на Україні є найнеобхіднішою господарсько-агрономічна школа. Треба було нахилити до цієї думки чеський уряд. І ось зібралася група українців й*

організувала еміграційний комітет на чолі з Шаповалом. В склад його входили: Григорій, Галаган, Мицюк. Метою комітету була допомога українським емігрантам – економічна, моральна, горожанська...» [8, 231].

Крім того, празька еміграційна пам'ять була по суті тією колективною пам'яттю, про яку писав ще в 1930-ті роки Моріс Альбвакс**. Колективна пам'ять, за Альбваксом, – це знання та інформація, які поширюються між двома або більше членами соціальної групи, це соціальний конструкт, який може спільно використовуватися та передаватися і побудований за допомогою великих і малих соціальних груп. Прикладами таких груп можуть бути уряд або масова культура. Можна провести паралель між колективною пам'яттю та пам'яттю людини, яка краще пригадує образи, ніж слова, але також демонструє основні відмінності та особливості, подібно як у техніці перехресного удару: *«...А еміграційне наше життя ставало справді усе тяжче. Залежність від «милости» чужого уряду каменем давила душу. Праця для чужинців була майже цілком заборонена: ані лікарі, ані педагоги не могли своїм фахом заробити. А за спиною в багатьох емігрантів стояла родина – треба жити!!!! І ось йшли наші студенти й дехто з професорської колегії на будовлі, на мощення шляхів, ішли літом в прості робітники до чеських фермерів; показувалися часто найкращими косарями, йшли на усяку працю.*

Багатьох охоплювала якась летаргічна апатія. Не було ладу в внутрішньому громадському житті еміграції. Люди, одірвані від здорової, добровільної праці на рідному ґрунті, озлоблялися на свою долю й на все оточення, дихали зневірою й недовіром один до одного, і ніхто не був певний, що завтра його не приголомшать якоюсь образою, неправдою, підозрінням.

Товариське й особисте життя почали занепадати. Жилось без натхнення, без любові, ширлася деморалізація. Самогубства стали частим явищем...» [8, 237–238].

Отож, повертаємося до риторичних для празької еміграції питань: «Що саме потрібно пам'ятати?» та «Чого не можна було забувати?». Відповідь на друге з них, здається цілком зрозумілою: не можна забувати наші визвольно-національні змагання. Однак, цікаво те, що лідери Центральної Ради та Директорії особисто називали ці визвольні змагання українською революцією [3]. Та чи справді це була революція за усіма її ознаками, замислювалися вже вихідці: тобто чи була революція нелегітимним початком з порушенням усталених в країні законів; зміною політичних еліт і появою нової еліти, що була пов'язана з перерозподілом власності; з широкою народною мобілізацією? *«Для оборони українського державотворчого руху, надання йому історичності, правдивості, конструктивної традиційності, якісної ідейності та придбання симпатій широкого світу потрібні великі зусилля нації. А передусім,*

праця, озброєна науковим знанням інтелігенції», – писав Сергій Шелухін, 1-й міністр судових справ Української Центральної Ради, а згодом професор карного права УВУ та УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі ще в 1936 р. Крім того, продовжував: «...Було фатальним блудом, що українська інтелігенція з 1917 р. в своїй опануючій масі відкинула історичні права народу й традиції. Проголосила себе монопольним носієм істини, розумності, знання. Джерелом прав і свобод і творцем всього дня народу...а Українську Народну Республіку зробила коритом для себе та своїх прибічників...» [11, 30].

Певною мірою, сама еміграція погоджувалася з таким витлумаченням. Проте, на нашу думку, нею випускалися з поля зору «частковість» та «завершеність» революції, що прив'язувалися до багатьох чинників, у першу чергу до політичної культури суспільства, якості елітарних верств, спроможності останніх здійснювати масштабну народну мобілізацію. В цьому питанні ми погоджуємося з поглядами українського філософа Петра Кралюка щодо «неправильності» національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. [5]. По-перше, українська революція 1917–1921 рр. не пройшла фази повстання й державного перевороту; вона була «заведена» Лютневою революцією, котра фактично відбулася мирним шляхом, і саме це й стало «скринькою Пандори» для українського національно-визвольного руху. По-друге, давалася взнаки кадрова проблема. Українство в Російській імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст. фактично було маргіналізоване. Тавро «українофіла» несло величезні проблеми і не сприяло кар'єрі. Тому, людей, які б уміло здійснювали управління державними структурами і стояли на проукраїнських позиціях, виявилось мало. Крім того, самі «революціонери» «відсікали» таких, вважаючи нетрудовими елементами (представниками нетрудових верств). Варто додати й те, що й потенціал самої української інтелігенції, яка керувала спершу Центральною Радою, був невисоким. Українська влада початку визвольних змагань могла виступати з прекрасними заявами, лозунгами, деклараціями, однак коли доходило до діла, ставала цілком безпорадною. А її міжпартійна боротьба та з'ясування стосунків фактично призвело до гетьманського перевороту у квітні 1918 р. «Гетьмана» – «сильну руку» прагло й селянство, якому набридло безвладдя. Дратувала своїм невиконанням обіцянок та обов'язків Центральна Рада й німецький бік. Отож, «гетьманський термідор» виявився нібито й закономірним: *«У будь-якій революції, – писав сам Скоропадський, – лише люди з крайніми лозунгами при певному щасливому ході подій ставали вождями та мали успіх. Я це знав, але на своє нещастя я прийшов до влади в той момент, коли для країни, вимученої війною та анархією, насправді потрібна була середня лінія, лінія компромісів. Відсутність політичного виховання в Росії; взаємна недовіра; ненависть; деморалізація всіх клясів, яка особливо посилилася в роки війни і наступній після неї революції; повна*

відірваність країни від зовнішнього світу, котра давала можливість будь-кому трактувати світові події, як це йому видається вигідним; воєнна окупація – всі ці умови мало сприяли успіху у мої роботі...» [9, 55].

У серпні 1918 р. був створений Український національний союз, і гетьману довелося піти на співпрацю з опозицією. Та, на жаль, консенсус тривав недовго: проведення Національного конгресу, на якому мало розглядатися питання міжнародного становища України та легітимності гетьманської влади, економічної політики, зруйнувало порозуміння. Гетьман розпустив старий уряд, видав грамоту «До всіх українських громадян» та створив новий проросійський уряд. Тоді як 13 листопада 1918 р. на засідання УНС було сформовано Директорію на чолі з В. Винниченком, що й підняла повстання проти гетьмана.

Розпочався черговий, знову «неправильний», етап революції. Але вже тут, в таких умовах, по-третє, була суттєва відмінність. Директоріанське повстання фактично компенсувало безкровний (безпереворотний) початок українських національно-визвольних змагань. Переворот був у цілковитій наявності. Та говорити про те, що українська революція перейшла на новий щабель, на якому революційні та помірковані консервативні елементи досягають компромісу, не доводиться. Українська революція 1917–1921 рр. «стрибнула» відразу на третій етап – етап приходу до влади радикалів! Директорія почала виступати із заявами, дуже близькими до більшовицьких, і цим кинула УНР у руїну: *«А з України вістки найсумніші: – відзначав колишній директоріанець Винниченко, – безладдя, дезорганізація, розпущеність, розгубленість, деморалізація.... Війська не має, тільки самі штаби та отамани на чолі з Головним Отаманом – «балериною». Він дає накази всім міністрам, всій Директорії, всім військам, дає вказівки по всіх галузях життя – адміністративних, економічних, політичних, удаючи, що ніби справді є територія, є справжні міністри, справжнє яке-небудь життя. Та й нема де йому бути, бо вся ж Україна під советською владою, – під Директорією тільки два-три повіти вбогої Волині, по якій соваються оті нещасні купки козаків... Дійсно, хочеться лютого безжалісного, пекучого подиху большевизму, щоб розшурляти ці купки засмерділи людей, екскрементів фізичних і моральних, сміття, тупого самовдоволеного егоїзму, самодурства, що називається директоріанською владою» [3, 105].*

Й по-четверте, еволюціонування Директорії до одноосібної диктатури Петлюри, призвело практично до фатальних наслідків: посилилася міжпартійна боротьба; втрачалася боєздатність армії; у тих сферах, де Директорія могла себе проявити, вона виказувала цілковиту безпорадність (наприклад, у пропаганді, де більшовики «брали» своїми соціально-орієнтованими гаслами – О. З.); спершу нібито відбулося об'єднання УНР та ЗУНР, проте союз Петлюри та Пілсудського зруйнував «Акт Злуки» й, врешті, Директорія загнала себе в кільце фронтів (на півдні проти

Директорії воювала Антанта; з південного сходу насувалися білогвардійці; з півночі та сходу йшли більшовики; на заході довелося воювати з поляками; крім того на Катеринославщині проти Директорії діяла потужна армія Нестора Махна. А союзників у Директорії не було зовсім!!!).

На завершальному етапі реального існування УНР Симон Петлюра вдався, до, здавалось би, неочікуваного кроку – підписання 28 квітня 1920 р. Варшавської угоди. Проте, сподівання, що Польща допоможе зберегти Україні незалежність, виявилися марними. 12 жовтня 1920 р. в Ризі між польською та радянською сторонами без погодження з УНР була досягнута домовленість про перемир'я. 21 жовтня 1920 р. українську армію інтернували польські війська. А вже 18 березня 1921 р. було підписано відомий Ризький мирний договір, за яким Польща визнала Українську Соціалістичну Радянську Республіку. На Україні запанував надовго «радянський термідор».

Якщо з питанням «Чого не можна забувати?» було зрозуміло, то ось питання «Що саме потрібно пам'ятати?» для української міжвоєнної празької еміграції виявилось не таким однозначним. Давалися взнаки знову оті хронічні міжпартійні та міжособні чвари (через пристосування, егоцентризм, бажання, в першу чергу, матеріального забезпечення, повновартості життя). (Чи варто було на цьому акцентувати увагу? – О. З.) Бо ж і реалії емігрантського життя, як і реалії життя в добу національно-визвольних змагань, висували на передній край далеко не кращі риси тієї чи іншої особистості. Та й, власне, самі особистості ніяк не звертали увагу на ці некращі свої риси. І що цікаво, все це на фоні потужної, принаймні, в 1920-х рр., культурно-просвітньої праці на чехословацькому ґрунті.

Наприклад, Олександр Олесь в своєму «Перезвоні» так зобразив двох директоранців – Швеця та Макаренка:

*Голубчику, голубчику!
Вам борщику чи супчику?
Одвертиться, одбрешеться:
«Вам тисяча належиться!
Хіба ще не заплачено?
Ось глянемо, побачимо.
Казав ще в тому місяці:
Пошліть, пошліть же тисячу!
Мошенники! Ну, вернітесь!
У тлін, у прах обернітесь!»[10, 109–110].*

А ось Надія Суровцева згадувала про скупість Левицьких: «Одним літом подружжя Левицьких (посла в Туреччині) пробувало Альпах, у Гмундені. Це було затишне місце, сказати б, село в горах, і вони на ціле

літо винайняли хату та назбирали цілу діжечку масла. Гостювала я в них декілька днів. На осінь Левицькі повернулися до Відня і оселилися в пансіоні, а масло поставили до мого льоху. Мені не спало на думку навіть поглянути що то за масло, скільки його. Стоїть та стоїть! А ось колись зібралися до мене гості: подружжя Галаганів, Шраги, Чечель, Христюк. Не згадаю хто ще. Була в мене в той час картопля, хтось приніс оселедця, либонь і випити трохи. Весело було, але пісенько. І тут хтось нагадав: «А у вас же Левицькі масло ховали!». Левицькі були скупенькі. Сміхом хтось з гостей подався на перевірку до льоху і незабаром повернувся, несучи урочисто шматок масла. «А вони зверху хреста поставили, щоб ви бува «не вкрали». То ми масло зрізали, а хреста ізнову поставили». Посміялися ми і на кару скупим з'їли картоплю із соціальним маслом» [10, 121].

Або ось згадки Софії Русової: «4. III. 1928 р. Усі поїхали в Подебради на вечірку інженерів. Навіть я одержала запрошення. Учора Оля (онука Софії Федорівни – О. З.) разом із Шурую (племінник Софії Федорівни – О. З.) були ж на маскарадї в Студентському домі в костюмі «garçonki» (французькою мовою – «хлопчачому» – О. З.), досить ризикований костюм. Боже, як я далеко себе почуваю від сучасної молоді. Жодного в неї (молоді – О. З.) громадського почуття, форма пазурчиків (манікюр – О. З.) займає більше, ніж найцікавіша книга, хоч трохи серйозна за змістом» [8, 299]. «Вчора значна подія в Інституті (УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі – О. З.). Ми фотографувалися – професори «окончієвише» і абсолювенти (випускники – О. З.)... до 100 чоловік. Вечеря була неможливо погана. В горілку отой вінничанин професор Тимченко наклав стільки перцю, що у ректора Сімовича язик одубів. Вдома ми пили чай після поганого громадського оселедця...» [8, 302]. «Оля пробула два дні в Подебрадах, на вечірках, дала я їй 45 крон, але вона наробила боргів. І яка в неї тут психологія, що їй не соромно? Одна мета: щоб весело було, хоч якою б ціною. Так ми різно дивимося на життя, на справи. Можу як той заяц їти топитися, бо ніхто не рахується зі мною» [8, 302].

Отже, підсумовуючи, можна, звичайно, погодитися з І. Лисяком-Рудницьким про те, що помилково говорити про поразку революції, бо, хоч вона й програла, однак створила модерну політичну націю [6, 50]. Інше питання: «Чого вартувало створення модерної української нації?» Чи не зависокою була ця ціна? І чи не можна було б за це заплатити менше? Політична революція, (наголошуємо вкотре, що поділяємо думку українського філософа П. Кралюка), як і дворцевий переворот, не є ні необхідністю, ні закономірністю, котрі мають вести до соціально-економічних змін. Ці явища свідчать радше про вади функціонування державних організмів. Зокрема, вказують на те, що в них немає належної соціальної мобільності, яка б забезпечувала мирну ротацію еліт, сприяючи при цьому потрібним соціально-економічним змінам.

Мабуть, відповідаючи на питання «Що саме потрібно було пам'ятати?», українській празькій міжвоєнній еміграції варто було б дізнатися думку Реймона Арона***, котрий писав ще в 1955 р.: «Суспільні порядки, що є жертвами народних повстань чи державних переворотів, свідчать своїм падінням не про моральні вади – вони часто-густо гуманніші, ніж суспільні порядки переможців, – а про політичні помилки. Вони були нездатні чи то поступитися місцем перед опозиціонерами, чи то подолати опір консерваторів, чи то відкрити перспективу реформам, спроможним заспокоїти незадоволених або погамувати честолюбних» [1, 47–48].

Тобто, українська революція 1917–1921 рр. була своєрідним індикатором «ненормальності» держави. І попри те, що творила модерну українську політичну націю, була не стільки благом, скільки «суворою необхідністю», яка при цьому часто для багатьох простих людей, а то і суспільства загалом, супроводжувалася чималими втратами. Українській міжвоєнній празькій еміграції потрібно було пам'ятати і не забувати: Україні необхідно була не революція, а еволюція!

***Суровцева Надія (1896–1985)** – українська громадська діячка, журналіст, автор мемуарів. Редакторка іншомовних видань Міністерства закордонних справ УНР. Також перекладач, за фахом історик. Доктор філософії. Жертва сталінського терору.

****Альбакс Моріс (1877–1945)** – французький філософ та соціолог, представник соціологічної школи Дюркгейма, відомий як винахідник концепту колективної пам'яті.

*****Арон Реймон (1905–1983)** – французький філософ, політолог, соціолог і публіцист. Ліберал. Вважав, що держава зобов'язана створювати закони, що забезпечують свободу, плюралізм і рівність громадянам, а також забезпечити їх виконання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Арон Р. Опій інтелектуалів / Пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ: Юніверс, 2006. 271 с.
2. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення. Київ: Вид. т-во «Криниця», 1991. 128 с.
3. Винниченко В. Відродження нації. Ч. 1–3. Київ-Відень, 1920. 326 с.
4. Винниченко В. Щоденник. Том перший. 1911–1920 / ред. Г. Костюка. Едмонтон–Нью-Йорк, 1980. 500 с.
5. Кралюк П. Марєво революції. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017. 304 с.
6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том І. / Пер. з англ. М. Бадік та ін. Київ: Основи, 1994. 554 с.

7. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Ч. 1–2. Без м. в.: Вид-во «Прометей», 1930. 235 с.
8. Русова С. Мемуари. Щоденники. Київ: Поліграфкнига, 2004. 544 с.
9. Скоропадський П. Спогади. Київ–Філадельфія, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Інститут східноєвропейських досліджень НАН України; Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1995. 493 с.
10. Суровцева Н. Спогади. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. 432 с.
11. Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Прага, б. в., 1936. 136 с.

ВОССТАНОВЛЕНИЕ ТРАВМИРОВАННОЙ ПАМЯТИ (НА ОСНОВЕ УСТНОЙ ИСТОРИИ ДЕПОРТИРОВАННЫХ ЛЮДЕЙ ИЗ МОЛДАВСКОЙ ССР, 1941, 1949, 1951 ГГ.)

Петренко Анатолий

Soviet power has promoted a repressive policy in the Moldavian SSR resulting in arrests, assassinations, deportations to Siberia of the so-called «chiaburi» («class enemies»). The Communist regime of occupation promoted not only a repressive policy, but also the erasing of the memory of those who suffered as a result of the repression. Lately, specialists have made efforts to recover the memory of the Gulag survivors.

Key words: *repression, deportation, rehabilitation, memories, restored truth.*

Население Молдавской ССР было подвергнуто той же политике социальной инженерии, проводимой КПСС и Советским правительством, что и другие народы СССР. Прежде всего нужно сказать, что из Молдавской ССР были депортированы в Сибирь, на север Казахстана, в другие отдаленные места: в ночь с 12 по 13 июня 1941 года более 22 000 человек [2, 25] – «первая волна» массовых депортаций; в ночь с 5 по 6 июля 1949 г., в ходе реализации операции «Юг», были высланы 11 253 семьи, 35 796 человек, из них мужчин – 9 864, женщин – 14 033 и детей 11 899 [2, 42] – «вторая волна»; в 1951 г., в ходе операции «Север» были депортированы 732 семьи, 2 619 человек (по другим данным – 734 семьи, 2 641 человек [2, 54] – «третья волна депортаций»). Основываясь на архивные материалы, кишинёвский исследователь Николае Фуштей напечатал список депортированных лиц, Свидетелей Иеговы. По его подсчётам, с первого на второе апреля 1951 г. были высланы в Сибирь 2 724 человека, в том числе 846 детей до 14-летнего возраста [9, 102].